

Berlingske Tidende 11. dec. 2004

Karen Blixen, islam og de uanstændige

Af Ivan Ž. Sørensen

“Jeg synes, det er tider til at blive muhammedaner i, så kan der dog måske være nogen mening med det hele.”

“Mon der vel nogensinde har været noget som dette Tredje Rige? Af de foreteelser, som jeg i mit liv personligt har kendt til, er den, der kommer det nærmest, Islam, den muhamedanske verden og verdensanskuelse.”

Begge citater er af Karen Blixen, det første fra et brev fra Afrika i 1918, det andet fra essayet “Breve fra et Land i Krig”, skrevet 1940.

I en tid hvor kampene raser i Europa mellem muslimske ekstremister og fanatiske hjemmefødninger – senest og blodigst med mordet på den hollandske filminstruktør Theo van Gogh – er det værd af hæfte sig ved Karen Blixens måde at forholde sig på til ‘de andre’, til anderledestænkende, til muslimer. Også fordi hun i de seneste år er blevet inddraget som sandhedsvidne i denne kamp, idet danske korsfarere har gjort flittigt brug i medierne af det sidste af ovenstående citater: Bent Jensen, Søren Krarup, Lars Hedegård og den slags folk, der har forsøgt at gøre Karen Blixen til en af deres.

Men hun er ikke en af deres, tværtimod: hun *vidste* noget om islam, og *anstændighed* var et kernepunkt i hendes livsanskuelse. *Uanstændigt* er det, når d’herrer korsfarere igen og igen fortæller danske læsere “at Karen Blixen fandt, at nazismen og islam havde påfaldende lighedspunkter” – uden at anføre at hun havde meget mere og meget andet at sige om denne religion. *Uanstændigt* er det, ikke at anføre hvad det er for konkrete fællespunkter Blixen finder mellem nazismen og islam, og hvilke markante forskelle. *Uanstændigt* er det, når disse frontkæmpere

identificerer enkeltelementer i islam med religionen som helhed og muslimer i almindelighed. *Stupidt* er det endvidere, når d’herrers kampfæller i Dansk Folkeparti harcelerer mod at islam bliver obligatorisk læsning i gymnasiets religionsfag.

Nu kunne man jo tro at Karen Blixen, ud fra tidspunktet for de to citater at dømme, havde skiftet mening i tidens løb med hensyn til islam, at hun ‘var blevet klogere’. Men sådan forholder det sig ikke. Fra hendes første møde med muslimer i Afrika i 1914 til hendes sidste bog *Skygger på Græsset* fra 1960 diskuterer hun islam og muslimerne, kritisk og interesseret, nuanceret og anstændigt.

Sagen er for Karen Blixen den, at hun opfatter sig som “Tankens og Ordets Tjener”, og når det frie ord bliver knægtet og undertrykt, så oplever hun det som “den endelige og skæbnesvangre mørklægning”. Hun udvikler sine synspunkter tydeligst i et brev til søsteren Ellen Dahl i 1946. Blixen nævner, også her, et fællespunkt mellem islam og nazismen, vel at mærke islam i sin tidligste krigeriske fase, men det er nazismen de har til debat. Udgangspunktet er, at søster Ellen opfatter nazismen som en ny og hidtil næsten ukendt *ondskab*, væsensforskellig fra alt hvad historien ellers har budt på. Karen Blixen betakker sig for en metafysisk betegnelse som ‘ondskab’, mener at der er tale om en gradsforskel i disse historiske ‘Foreteelser’; og forudsætningen for det nazistiske rædselsregime er det samme som man tidligere har set, nemlig at en idé eller et princip hævdes som *absolut* og i sig selv hellig. Det fører til overbevisningen om, at man bør undlade at sætte sig ind i anderledestænkendes tankegang – man kunne risikere at blive besmittet. Propagandisterne for den hellige idé forkynder, at jo strengere man holder sig fra ethvert kendskab til, og enhver forståelse af modstanderen og hans sag, jo renere står man selv. Sammenfattet i et enkelt ord: begrebet *Kætter*.

Det er ud fra et sådant overordnet syn på tingene at hun *i visse henseender* kan fare hårdt frem mod islam og muslimer, fordi de kunne

forekomme hende “utålelig doktrinære og intolerante” med hang til fanatisme. Og hun vidste hvad hun talte om.

Da hun i 1914 flyttede til farmen i Afrika fik hun som tjenere i huset muslimske somalier; det var islam i en primitiv, folkelig form, som hun skriver, men hun mødte også højt uddannede, teologisk skolede muslimer. Islam var altså en del af hendes afrikanske hverdag, hvorfor hun som en selvfølgelig ting gav sig til at studere *Koranen* og bøger om islam og Muhammed (“et af de mest interessante mennesker, jeg har læst om”); hun brugte en muslimsk lovbog *Minhaj et Talibin* (sharia!!!) når hun skulle dømme mellem muslimerne, og dannede sig i det hele taget en forståelse af kompleksiteten i denne religion og dens udøvere. Og så kan hun alligevel ydmygt udtale at hun ikke ser sig i stand til at skrive med nogen autoritet om islam. Men ydmyghed ligger ikke til korsfarere.

Hendes fundamentale tilgang til ‘de anderledestænkende’ er en vilje til at sætte sig ind i deres tankegang, en åbenhed og en ukuelig nysgerighed. Og når hun ikke er bange for ‘besmittelse’, men tværtimod gerne tager ved lære, så bunder det i en sikkerhed på sig selv, på sin personlighed (selv om hun paradoksalt nok var i en konstant søgningsproces) og på sin livsanskuelse, der som et andet omdrejningspunkt havde: fravær af dogmatiske sandheder.

En sådan måde at forholde sig til tingene på, det overhovedet at vælge sig en livsanskuelse, er mildt sagt umoderne – i vore dage kræves der vist ingen steder personlighed, men overalt omstillingsparathed; og Blixens indstilling er vist tillige ganske udansk – i hvert fald sådan som den politiske Danskhed for tiden marcherer afsted, i meget små sko.

Det farlige er, som i ovennævnte citat, når en ide eller et princip hævdes som *absolut*. Og her er hun i tråd med andre vidsynede danskere som Harald Høffding, hvis begreb om *den store humor* “står i modsætning til al dogmatisk visdom, hvad enten den optræder i den sunde menneskeforstands, videnskabens eller religionens navn”, og med f.eks.

Peter Høeg, der lader en vis gammel dame sige at *alt totalt og endeligt* er op til Vorherre – på jorden bliver det umenneskeligt.

En sådan tilgang til tingene har den fordel (hvis man synes det!), at øjnene åbnes for forskelle og nuancer i det man betragter, her islam; Karen Blixen kan foruden fanatismen få øje på prisværdige elementer i det fremmede. Og så formår hun, som hun siger med Mattæus, ikke blot at se bjælken i de andres øje, men også skæven i vort eget – kristendommens og demokratiets.

Hun kan f.eks. se at muslimerne omkring hende i Afrika “er mere liberale i deres religion end vi”, de går gerne i kristen kirke og har stor respekt for Bibelen; et teologisk spørgsmål om hvorvidt Gud er TRE eller EN, det overlader de meget rimeligt til Gud, thi kun han ved hvad der er rigtigt. Jomfrufødsel og Jesus som Guds søn eller ej diskuterer hun fredsommeligt med dem. Islam er af oprindelse og historisk set en kriger-religion, men den formåede at hente ny inspiration på sin fremmarch, således at den kom til at sidde inde “med mange landes og folkeslags kulturværdier.” At den blev udbredt med sværdet, “det er en anklage, som blev ført imod den af andre religioner, der dog ikke på dette punkt alle selv kan have den bedste samvittighed.”

Frem for alt har hun øje for at de muslimske somaliere på hendes farm, både mænd og kvinder, var *værdige og stolte mennesker* og dertil *generøse* – og det er de største dyder i det blixenske univers. Det hænger blandt andet sammen med at deres velgørende moral “ikke har noget *synds*begreb som de kristnes, men er sat sammen af hygiejne og æresbegreber.” Her er netop en af de store anstødssten der får Blixen til at anfægte kristendommen: dogmet om Kristus der tager menneskenes synder på sig – og dermed værdigheden fra dem, i og med at de ikke længere får mulighed for at stå til ansvar for deres gerninger; en problemstilling som gennemspilles i hele forfatterskabet, tænk blot på stakkels Barrabas i “Syndfloden over Norderney” (*Syv fantastiske Fortællinger*).

Somalikvinder på farmen, bl.a. “den unge Kusine” med hvem Karen Blixen samtalede om religion og livets underlighed, og som fortalte hende “den rigtige sammenhæng i historien om Josef og Potifars Hustru.”

Hun lægger ikke skjul på at islam for hende har “det lidet sympatiske element, at jeg synes den gør kvindernes stilling så dårlig, [...] den gør kvinderne så udelukkende til kønsvæsener”, men samtidig afstår hun fra skråsikkerhed i bedømmelsen, for “herom kan der sikkert diskuteres; på mange måder er de muhammedanske kvinder ærede og ansete;” og det samvær hun har med dem, skildrer hun som lystigt og inspirerende – også siden hen for hendes forfatterskab. De fortalte hende “eventyr af samme slags som Tusind og een Nats historier, de var i reglen i den komiske genre og behandlede kærlighed meget frit. Fælles for alle deres historier var det, at heltinden, enten hun var anstændig eller

ikke, var de mandlige optrædende overlegen og fik dem sat til vægs.” Det var også af en ung teologisk *mindet* somali-pige, som hun samtalede med om religion og om livets underlighed i det hele taget, at hun fik “den rigtige sammenhæng i historien om Josef og Potifars Hustru at vide” – nemlig som den fortælles i den muslimsk-folkelige version, der er meget smukkere, lystigere og dristigere end den bibelske: hos muslimerne er der dyb forståelse for Zuleika (som Potifars hustru hedder!) og hendes lyster; hun ender ikke, som i den kristne fortælling (f.eks. hos Dante) i det dybeste Helvede. Det er denne muslimske version der indarbejdes som en minihistorie i “Vejene omkring Pisa” (*Syv fantastiske Fortællinger*) – og har man øre for det, så er den fortælling mindre mærkværdig i sammenhængen og desto mere sigende. I det hele taget emmer Karen Blixens forfatterskab af dialog med den farverige muslimske kulturtradition.

Det er ingen hemmelighed at Karen Blixen i sit forfatterskab har identitet og køn og forholdet mellem kønnene i fokus, ligesom hun har det i sit syn på islam. Hun synes der er “noget mærkeligt tørt” ved de

Illustration fra den persiske digter Jami's kærlighedsdigt “Yusuf og Zuleikha” – uomgængeligt til forståelse af Karen Blixens fortælling “Vejene omkring Pisa.”

muslimer hun kender – hvad der måske kommer af “at de aldrig drikker vin. Mon det ikke kan være at en nation, som aldrig er beruset, kommer til at mangle det ‘lyriske’ element i sine følelser, også f.ex. det tilsvarende i deres *sense of humour*, som vi kalder gemytlighed?” På den anden side har hun en svaghed over for “Profetens vældige, utæmmelige erotiske magtfylde” der synes at have gennemtrængt hans tilhængere, mens Kristus “gennem sin personlige fjernhed overfor det erotiske, på dette område synes at have efterladt sine disciple i en slags tomrum.”

Det kan måske undre at Karen Blixen intetsteds (mig bekendt) nævner en problemstilling som optog sorte og hvide sind i datidens Afrika (såvel som i nutidens!), nemlig den rituelle initiation, indvielsesceremonien hvis vigtigste element var omskæringen af både drenge og piger, og som praktiseredes i alle de tre folk som Blixen havde mest at gøre med: kikuyoer, masaier og somalier. Især omskæringen af pigerne vakte hvid vrede. Den var mere indgribende hos de muslimske somalier (infibulation) end hos kikuyoerne (clitoridectomi), men det var med kikuyoernes at det i årene omkring 1930 kom til åben strid om spørgsmålet, da de engelske koloniherrer og de kristne missionærer ville have skikken forbudt – og det med vold og magt, så de hvide beskød de ‘vilde’ spydbærende oprørere med maskingeværer. Kikuyoen Jomo Kenyatta (senere Kenyas præsident) fik i 1930’erne overbevist det britiske parlament om at oplysning var bedre end forbud, og han giver i sin bog *Facing Mount Kenya* fra 1938 en indgående beskrivelse og diskussion af skikken med omskæring, som er helt central i stammernes moralkodeks: “den symboliserer enheden i hele stammeorganisationen.” Karen Blixen må have været bekendt med denne skik, dels fra sit nære forhold til de afrikanske kvinder, dels fra Kenyattas bog – de udvekslede hilser og respekterede hinanden, de to.

Hun har næppe kunnet bifalde omskæringsritualet. Når hun alligevel ikke kommenterer det, må det skyldes respekt for de indfødtes traditioner, deres myter og ritualer, og så en tilbageholdenhed med at sætte sig i samme båd som de selvgoede missionærer og kolonialister der især af

religiøse grunde ville have dette ‘hedenske barbari’ forbudt. Tolerance kan være fejlplaceret (også i vore dages Danmark), men den kan f.eks. være affødt af en aggressiv kristen selvretfærdighed. I sin argumentation for vigtigheden af at lytte, fremhæver Blixen at det netop er en sådan selvretfærdighed der gjorde at det tyske folk “holdt sig for ørene”, og når nogen prøvede at give dem “et nærmere kendskab til, eller en klarere forståelse af, kommunismens og jødedommens, koncentrationslejrenes og gaskamrenes væsen,” så slog de “hagekors for sig.”

Der er flydt meget blod mellem kristne, jøder og muslimer siden Karen Blixens tid. Ekstremistiske muslimer lader sig ikke råbe op, men udlever rollen som martyrer, og vestlige stater terroriserer i Guds og demokratiets navn anderledes tænkende civilbefolkninger. Modsætningerne og ufordrageligheden er skærpet, og det er en af grundene til at man i dag ikke uden videre kan betragte tingene gennem Blixens briller. Ligesom man naturligvis må sætte spørgsmålstegn ved en del af de idealer hun vurderer tingene ud fra. Æresbegrebet, f.eks. Det har sendt mangan en pige, muslimsk eller ej, fra den tredje verden i ulykke og død. Blixen kunne hævde at “en demokratisk stat ikke egner sig til at kolonisere” (og i øvrigt er disse stater jo aldrig “så demokratiske, at hvide folk kunne anerkende de sorte som ligemænd”) – tilsvarende må man konstatere at æresbegrebet har det vanskeligt i et demokratisk retssamfund. Begreber som ære og værdighed er generelt blevet udhulet i den nordeuropæiske kulturtradition, på godt og ondt. Og fremmede med æresbegreberne i behold skaber problemer og despekt for sig selv når de fører ‘gammeldags’ æresbegreber i vælten, f.eks. i angreb på folk der tænker anderledes end dem mht. sex og nøgenhed og indbyrdes relationer i øvrigt mellem mennesker. Ingen kan tillade sig at komme på besøg i en anden verden og så fordømme værterne og sende dem til Helvede ud fra medbragte universelle sandheder. Her indtræder princippet om tanke- og ytringsfrihed *under ansvar*. Et princip som selvgoede hvide europæere og danskere desværre ofte selv lader hånt om.

Hvad man måske kan lære af Karen Blixen i dagens Danmark/Europa, hvad man kan bruge hende til! – ud over at lade sig fornøje af hendes fortællinger – det er at besinde sig på den overordnede vilje til at sætte sig ind i de andres tankegang. Der ligger et stort oplysnings- og undervisningsprojekt i at overbevise de fremmede, der er flyttet til vores land, om *det værdige* i at tænke på denne måde – at være indstillet på at indleve sig i og respektere andres tanker.

Måske ikke lige i tankerne hos folk der rask væk kalder andre mennesker for ‘gedekneppere’ (Theo van Gogh) og ‘villige gæs’ (Bertel Harder). Uanstændig omtale af denne art kan naturligvis ikke retfærdiggøre mord og vold og selvtægt, sådanne handlinger kan ikke fordømmes stærkt nok *og der er ikke noget men...* Folk der udsættes for sådan ærekrænkende tale *må lære* hvor grænsen går, retssamfundet må til gengæld hjælpe med at vejlede i teknikker hvormed de kan tackle uanstændighed og ærekrænkelse.

Det er glædeligt at Karen Blixen er blevet officielt kanoniseret, så hendes værker nu bliver obligatorisk læsestof i det danske gymnasium. Man må blot håbe at hun bliver læst anstændigt, og at læsningen bringer læserne horisontudvidelse og indlevelsesvilje.